

**ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
(Ε.Ε.Ε.Π.)**

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΚΩΣΤΑΣ ΛΑΒΔΑΣ - ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΡΥΣΟΧΟΟΥ

Νέες κατευθύνσεις στη μελέτη της ευρωπαϊκής πολιτείας,

WP. A02/06

ATHENS 2006

Νέες κατευθύνσεις στη μελέτη της ευρωπαϊκής πολιτείας

Κώστας Α. Λάβδας και Δημήτρης Ν. Χρυσόχου

Αναπληρωτές Καθηγητές του Πανεπιστημίου Κρήτης

Εισαγωγή

Η τρέχουσα Γερμανική Προεδρία δεν έχει κρύψει τη φιλοδοξία της να αποτελέσει το εφαλτήριο για ένα νέο στάδιο στο δημόσιο διάλογο για το Μέλλον της Ευρώπης. Κεντρικό ρόλο σε αυτή τη φιλοδοξία διαδραματίζει η αναζήτηση για ένα συντομότερο αλλά και ουσιαστικότερο σχέδιασμα Συνταγματικής Συνθήκης. Σχετικά πρόσφατα, στις 12 Μαΐου του 2000, η δημόσια συζήτηση εμπλουτίστηκε καθοριστικά με την ομιλία του τέως υπουργού των Εξωτερικών της Γερμανίας Fischer στο Πανεπιστήμιο Humboldt του Βερολίνου, εμπεριέχοντας έναν κανονιστικό προσανατολισμό προς μια πρωτότυπη ευρωπαϊκή *Bundesrepublik*. Μέχρι σήμερα, η συζήτηση έχει αναδείξει ότι η πορεία της ενοποίησης αντιμετωπίζει ελλείμματα εκδημοκρατισμού αλλά και αποτελεσματικότητας, ενώ έχει καταστήσει σαφές ότι η ενοποίηση δεν προχωρά με βάση ένα εξιδανικευμένο παρελθόν, αλλά ενσωματώνει καινοφανή πλέγματα ιδεών και διαδικασιών για την οργάνωση μιας συντεταγμένης πολλαπλότητας λαών και πολιτειών, η δυναμική της οποίας εισέρχεται σε νέα τροχιά.

Πλαίσιο

Εξεταζόμενη από μια κρατοκεντρική σκοπιά, η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) αποτελεί μια ιδιότυπη μορφή συνομοσπονδίας, στη λογική μιας συμπολιτείας (Τσάτσος 2001) ή μιας συναρχίας (Χρυσόχου 2006). Ωστόσο η νέα διαλεκτική μεταξύ κυριαρχίας και ενοποίησης δεν κατάφερε να οδηγήσει σε καταστατικές δεσμεύσεις για μια κοινή στρατηγική εκδημοκρατισμού του πολιτικού της συστήματος. Η οργανωτική εξέλιξη των πολυεπίπεδων σχέσεων που καθορίζουν τη φυσιογνωμία της ΕΕ υποδεικνύει την ανάγκη νέων κανονιστικών προσεγγίσεων για την κατανόηση του υπό διαμόρφωση πολιτικού της συστήματος και τη νομιμοποίησή του. Είναι πλέον αναντίρρητο ότι το πεδίο της ΕΕ ανάγεται στην ανάλυση των σύνθετων πολιτικών συστημάτων: αφορά, κατά συνέπεια, τόσο τη συγκριτική πολιτική ανάλυση όσο και τις διεθνείς σχέσεις. Το ζητούμενο για το μέλλον του νέου αυτού πεδίου αφορά τόσο την οργανωτική του μορφή όσο και τους τρόπους νομιμοποίησής του προκειμένου να προκύψει ένα ρεύμα «επιστροφής» της πολιτικής και υπεράσπισής της στο εσωτερικό ενός συστήματος

που διέπεται από επάλληλες δομές διακυβέρνησης, ενώ αναζητεί να διαμορφώσει ένα χώρο διαβούλευσης, αντλώντας κριτικά από τις ρεπουμπλικανικές παραδόσεις του ευρωπαϊκού πολιτικού πολιτισμού (Lavdas 2000, 2001, Λάβδας 2001).

Παρά τις πολλές και ουσιαστικές κατακτήσεις της, η ΕΕ χρειάζεται ένα νέο ευρωπαϊκό σχέδιασμα, ικανό να αναδείξει τις αξίες ενός κοινού δημόσιου χώρου μέσω ενός προτύπου διακυβέρνησης που θα βασίζεται στην ελεύθερη δημόσια διαβούλευση των πολιτών για το κοινό τους μέλλον, στην ανάδειξη νέων πεδίων δημοκρατικής αμφισβήτησης και διεκδίκησης και στην ανάδυση μιας νέας αίσθησης προορισμού (Τσινισιζέλης 2001). Και όλα αυτά, σε ένα υβριδικό και πολυαρχικό πολιτικό σύστημα που δεν θα θυσιάζει την αποτελεσματικότητα εις όφελος του λαϊκισμού. Ωστόσο ο κανονιστικός προσανατολισμός προς μια συντεταγμένη και δημοκρατική ευρωπαϊκή πολιτεία απαιτεί στροφή προς μια διαβουλευτική αναζήτηση των όρων μιας νέας ευρωπαϊκής πολιτικότητας. Όπως γράφει ο Olsen (2000: 175):

Η δημόσια συζήτηση σχετικά με την καταλληλότητα ή μη των υπαρχουσών θεσμικών ρυθμίσεων μπορεί να είναι μια διαδικασία πολιτικής εκπαίδευσης, μέσω της οποίας οι ευρωπαίοι πολίτες θα κατανοήσουν τι συνιστά χρηστή πολιτεία και χρηστή διακυβέρνηση, δηλαδή τις νόμιμες συνταγματικές αρχές της εξουσίας, της ισχύος και της λογοδοσίας, την κανονιστική-δεοντολογική βάση της πολιτείας, και την προσήλωση και την πίστη της σε αξίες.

Το ηχηρό «όχι» των Γάλλων στο δημοψήφισμα για την κύρωση της Συνταγματικής Συνθήκης της 29^{ης} Μαΐου του 2005, ακολουθούμενο από την Ολλανδική ετυμηγορία της 1^{ης} Ιουνίου, κλόνισαν τα θεμέλια του νέου συνταγματικού εγχειρήματος. Αν και αρκετοί είχαν προβλέψει το αποτέλεσμα των δημοψηφισμάτων, η έντονη δυσφορία που εξέφρασαν οι λαοί των δύο αυτών ιδρυτικών μελών διαμόρφωσαν το κλίμα για μια συνολική αμφισβήτηση γύρω από το μέλλον της ΕΕ. Παρόλο που τα αίτια που οδήγησαν τα δυο εκλογικά σώματα στην απόρριψη της Συνθήκης διαφέρουν, και στις δύο περιπτώσεις δεν βοήθησε καθόλου η εσωτερική πολιτική σκηνή, ενώ στην περίπτωση της Ολλανδίας παρατηρήθηκαν και ξενοφοβικές τάσεις. Στη Γαλλία, η συζήτηση συνδέθηκε με την οικονομική φιλοσοφία της Συνθήκης περί «ανόθευτου» ανταγωνισμού, χωρίς να επικρατήσει η πιο μετριοπαθής άποψη που ήθελε την αρχή της κοινωνικής οικονομίας της αγοράς, όπως αναφέρει ρητώς η Συνθήκη, να εξισορροπεί τις όποιες νεοφιλελεύθερες εκφάνσεις της ευρωπαϊκής διακυβέρνησης.

Συνολικά, ιδεολογικές παράμετροι, ο φόβος για το μέλλον του κοινωνικού κράτους, το ζήτημα της μετανάστευσης, οι διαδοχικές διευρύνσεις, η υποβόσκουσα

οικονομική κρίση, η διάθεση πολιτικής τιμωρίας των εθνικών ηγεσιών, αναφέρονται ανάμεσα στις ποικίλες αιτίες των αρνητικών δημοψηφισμάτων. Αξίζει εδώ να προσθέσουμε και όσους είχαν την ατυχή έμπνευση να αποκαλέσουν τη νέα Συνθήκη «Σύνταγμα», φορτίζοντας τη σχετική συζήτηση και προφανώς υποτιμώντας τη σημασία του όρου στη σύγχρονη πολιτική ιστορία της Ευρώπης. Ευθύνεται όμως και το γεγονός ότι τα εν λόγω δημοψηφίσματα διεξήχθησαν σε ένα ευρύτερο πλαίσιο περιορισμένης (τόσο χρονικά όσο όμως και ουσιαστικά) ενημέρωσης των πολιτών και κατανόησης των διατάξεων της Συνθήκης. Επιπρόσθετα, τα ευνόητα προβλήματα εκλαΐκευσης ενός σύνθετου κειμένου, οι ατυχείς επικοινωνιακές πολιτικές (όπως η χρονική επιλογή προώθησης της Οδηγίας Bolkestein), το έκδηλο πλέον έλλειμμα πολιτικής ηγεσίας (statesmanship) στην ΕΕ, καθώς επίσης και το γεγονός ότι ούτε η ίδια η Συνθήκη ούτε τα θεσμικά όργανα είχαν προβλέψει με σαφήνεια μια δεύτερη γραμμή άμυνας, όλες αυτές οι παράμετροι έπαιξαν το ρόλο τους. Το ερώτημα σήμερα είναι πώς η ΕΕ θα προσεγγίσει τους πολίτες της προκειμένου να αντιμετωπίσει τη δημοκρατική διάζευξη ανάμεσα στις εθνικές προτιμήσεις και στρατηγικές επιλογές των ηγετικών ομάδων και τις προσδοκίες της ευρωπαϊκής πολιτικής κοινωνίας. Το συνταγματικό εγχείρημα δεν αποτέλεσε έτσι πηγή νομιμοποίησης στη συνείδηση των πολιτών, αλλά ενίσχυσε την άποψη ότι η ΕΕ δεν μπορεί να εκληφθεί σε όρους υποταγής των μερών σε μια υπερκείμενη αρχή, επιβεβαιώνοντας τη γνωστή ρήση «προσήλωση στο μονοπάτι» (path-dependence), που θέλει την ΕΕ να ακολουθεί την εξέλιξη προηγούμενων σταδίων, χωρίς ριζικές μεταβολές στον τρόπο οργάνωσης της ευρωπαϊκής πολιτικής εξουσίας. Οι ανεμικές αυτές τάσεις συνάδουν και με την αντιστροφή της ενοποιητικής λογικής του Mitranu: η λειτουργία ακολουθεί τη δομή, και όχι το αντίθετο. Αμφισβητώντας ότι η ΕΕ ακολουθεί μια γραμμική πορεία με σαφή ομοσπονδιακό προορισμό, η θέση αυτή επιβεβαιώνει την ευφάνταστη αντίληψη του Schmitter περί συγκυριαρχίας μέσω πολλαπλών δυναμικών ισορροπιών.

Είναι ίσως παράδοξο το γεγονός ότι αυτό που δεν κατάφερε η Συνέλευση για το Μέλλον της Ευρώπης ή η ίδια η Διακυβερνητική Διάσκεψη του 2004 το πέτυχε το Γαλλικό δημοψήφισμα: την αναβίωση μιας δημόσιας συζήτησης με τη συμμετοχή της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης γύρω από το πολιτικό μέλλον της Ευρώπης. Αξίζει εδώ να σκιαγραφήσουμε, με αφορμή την τρέχουσα δημόσια συζήτηση για τη σχέση μεταξύ εθνικής και Κοινοτικής έννομης τάξης, μια διαφορετική αντίληψη περί πολιτικού συνταγματισμού, η οποία οδηγεί σε μια δέσμη χρήσιμων συμπερασμάτων γύρω από την πολιτειακή φυσιογνωμία της ΕΕ και το ρόλο των εθνικών συνταγματικών τάξεων

όπως αυτές αναπτύσσονται σήμερα στην εποχή της ύστερης νεωτερικότητας. Ας ξεκινήσουμε με την υπόθεση ότι το πολιτικό σύστημα της ΕΕ, ακόμη και μετά την εν πολλοίς δυσλειτουργική Συνθήκη της Νίκαιας, είναι σε θέση να συμβάλλει στην ανάδειξη μιας πολυαρχικής πολιτικής τάξης, όχι «πέραν του εθνικού κράτους» σε όρους Haas, αλλά παράλληλα με αυτό. Αναδεικνύει έτσι την έντονη αλληλεξάρτηση των συστατικών μερών της ΕΕ, ως οργανωμένου συστήματος - αυτή άλλωστε είναι η δομική λογική ενός «συστήματος»: η βιώσιμη έκφραση της αλληλεξάρτησης των μερών του. Η σύνθετη όμως κοινωνική και πολιτική σύσταση του κοινού συστήματος διαπνέεται από τη λογική της συνδιάθεσης, ενθέτοντας μια σειρά από αρχές, κανόνες, νόρμες και συμπεριφορικές ιδιότητες που επικουρούν στη μετάβασή του από ένα σύστημα δημοκρατιών σε μια σύζευξη αλληλεξαρτώμενων δομών διακυβέρνησης.

Το ερώτημα που τίθεται σήμερα σε όρους θεσμικού σχεδιασμού είναι αν η Συνταγματική Συνθήκη, ανεξάρτητα από την έκβαση των διαδικασιών επικύρωσής της, είναι σε θέση να συγκροτήσει μια νέα μορφή πολιτικής ενότητας, ενισχύοντας παράλληλα μια ακόμη ιδιότητα του γενικού συστήματος: την ανάδειξη ενός νέου πλέγματος σχέσεων μεταξύ εθνικού και ευρωπαϊκού συνταγματισμού. Η σχέση αυτή αποτυπώνεται εύστοχα με τον όρο «πολυεπίπεδος συνταγματισμός», και αναφέρεται σε μια δυναμική ισορροπία μεταξύ διαφορετικών συνταγματικών τάξεων, η διαπλοκή αλλά και συνέργεια των οποίων διαμορφώνουν ένα καινούργιο συνταγματικό τοπίο: μια «συντεταγμένη πολλαπλότητα» κρατών και λαών, η οποία θεμελιώνεται σε έναν κοινό δημόσιο πολιτισμό. Ο πολυεπίπεδος συνταγματισμός, ως εξελικτικό πρότυπο, δεν αναφέρεται σε σχέσεις εσωτερικής ιεράρχησης, πολιτικής εξουσίασης ή κεντρικά επιβαλλόμενης συντεταγμένης ενότητας - δηλαδή σε διαδικασίες υποταγής σε μια νέα κυριαρχία - αλλά προτάσσει ένα κοινοπολιτειακό σύστημα διακυβέρνησης με έμφαση στην κοινωνική σύσταση της πολιτείας και τα πεδία δημοκρατικής διεκδίκησης που διαμορφώνει από κοινού με τα μέρη η συνταγματική ύλη της σύνθετης τάξης. Επίσης, δεν ευνοεί, σε κανονιστικούς όρους, καμία από τις συστατικές συνταγματικές δομές, αλλά αντίθετα τις εντάσσει σε ένα πολυκεντρικό και, κατά συνέπεια, πλουραλιστικό πολιτικό σύστημα επάλληλων δομών πολιτικής εξουσίας. Στις αρχές του εικοστού πρώτου αιώνα, η νέα πρόκληση του ευρωπαϊκού μετασχηματισμού αφορά την εξάπλωση της δημοκρατίας πέραν του εθνικού κράτους και προτάσσει το αίτημα μιας μεταεθνικής δημοκρατίας, προσαρμοσμένης στις επιταγές της πολυπολιτισμικότητας, της συνύπαρξης πολλαπλών ταυτοτήτων, και της διαπολιτισμικής ανεκτικότητας.

Πολιτικό Πρότυπο

Απέναντι στις προκλήσεις αυτές, η Συνταγματική Συνθήκη δεν απέτυχε απλώς να διαγράψει ένα κοινό δημοκρατικό όραμα για την Ευρώπη, αλλά φάνηκε ανήμπορη να καταδείξει ότι κάτι τέτοιο είναι πραγματοποιήσιμο. Κι αυτό γιατί η ΕΕ εξακολουθεί να κινείται στα όρια ενός ανήσυχου πολιτικού συμβιβασμού μεταξύ ετερόκλητων και συχνά αμφίσημων εθνικών προτιμήσεων, συμφερόντων και προσδοκιών, στο πλαίσιο μιας πολιτικής διεύθετης που εξαρτάται πρωτίστως από την οικονομική συγκυρία.

Όπως κάθε άλλη πολιτεία που φιλοδοξεί να αποκτήσει ισχυρές δημοκρατικές βάσεις, έτσι και η ΕΕ οφείλει να αναβαθμίσει τους όρους για δημόσια διαβούλευση και να ενσωματώσει τις αξίες της ελευθερίας και του πολιτικού συνταγματισμού στην προοπτική ανάδειξης μιας μεταεθνικής *res publica*. Η κριτική αναβίωση πτυχών του ρεπουμπλικανικού προτύπου διακυβέρνησης παρέχει δυνατότητες για μια νέα προσέγγιση των ζητημάτων που αφορούν τις σχέσεις εξουσίας, ελευθερίας, νομιμοποίησης και συμμετοχής σε ποικίλα επίπεδα έκφρασης του πολιτικού φαινομένου (Honohan and Jennings 2006). Το ζητούμενο για το μέλλον του νέου πολιτικού σχηματισμού που είναι δυνατόν να προκύψει από τη συμπολιτειακή φύση της ΕΕ αφορά τους τρόπους κοινωνικής νομιμοποίησής του, προκειμένου να αναδυθεί ένα ισχυρό δημοκρατικό ρεύμα με στόχο την ίδια την «επιστροφή» της πολιτικής, αντλώντας κριτικά από τα ρεύματα και τις ρεπουμπλικανικές παραδόσεις του ευρωπαϊκού δημόσιου πολιτισμού (Lavdas 2000, 2001, Λάβδας 2001). Έχουμε εξηγήσει αλλού ότι το ρεπουμπλικανικό πρότυπο προσεγγίζει την ΕΕ ως νέα μορφή πολιτείας και εστιάζεται σε ζητήματα ουσιαστικής (και όχι απλώς διαδικαστικής) νομιμοποίησης (Λάβδας και Χρυσόχοου 2004, Lavdas και Chryssochoou 2006).

Το πρότυπο αυτό επεξεργάζεται τη δυνατότητα μιας εμπειρικά ενημερωμένης κανονιστικής θεωρίας, η οποία αναζητά θεσμικούς μηχανισμούς που υποβοηθούν τη συνειδητοποίηση από τους πολίτες των τρόπων με τους οποίους το πολιτικό σύστημα της ΕΕ τους αφορά και αλληλεπιδρά με τη ζωή τους και τις αξίες τους. Η σημερινή συγκυρία, όμως, χαρακτηρίζεται τόσο από στοιχεία πολυδιάσπασης όσο και από την ανάδυση επιμέρους ταυτοτήτων και αξιολογικών προσανατολισμών. Η διαπίστωση αυτή επιβεβαιώθηκε πρόσφατα στην ποικιλία των επιθέσεων που δέχτηκε η Συνταγματική Συνθήκη. Σε άλλο κείμενο μας (Λάβδας και Χρυσόχοου 2005) έχουμε εξετάσει την παρούσα ευρωπαϊκή συγκυρία μέσα από το πρίσμα τεσσάρων προτύπων διακυβέρνησης: το συνομοσπονδιακό, το ομοσπονδιακό, το συναινετικό και το ρεπουμπλικανικό. Στόχος εδώ είναι η επικέντρωση στο ρεπουμπλικανικό πρότυπο και

η συζήτηση των ζητημάτων οργάνωσης και διαχείρισης της δημόσιας εξουσίας στο εσωτερικό της ΕΕ για την αναζήτηση των κατάλληλων θεσμικών και αξιακών πλαισίων για το δημοκρατικό μετασχηματισμό της ευρωπαϊκής πολιτικής τάξης.

Το ρεπουμπλικανικό πρότυπο προσεγγίζει την ΕΕ ως νέα μορφή πολιτικού συστήματος και εστιάζεται στα προβλήματα νομιμοποίησης που καλείται σήμερα να αντιμετωπίζει μια εν εξελίξει μεταεθνική δημοκρατία. Η προσέγγιση επιχειρείται όχι από τη σκοπιά μιας λειτουργικής θεώρησης της δημοκρατικής διακυβέρνησης, αλλά με όρους συμμετοχής των πολιτών σε ένα μοντέλο πολιτικής το οποίο ενθαρρύνει την πολιτικότητα ακριβώς επειδή εγγυάται συνθήκες εξασφάλισης της ρεπουμπλικανικής ελευθερίας (ως απουσία δομικής εξάρτησης και κυριάρχησης). Ενθαρρύνεται έτσι η αναζήτηση θεσμικών μηχανισμών που είναι σε θέση α) να εγγυηθούν την ελευθερία ως «μη-κυριαρχία» (non-domination) (Pettit 1997), και β) να ανταποκριθούν σε μια μετεξελιγμένη αξία της κλασικής ρεπουμπλικανικής και ουμανιστικής παράδοσης: να ενθαρρύνουν τη συμμετοχή και τη συνειδητοποίηση από τους πολίτες των τρόπων με τους οποίους το πολιτικό σύστημα της ΕΕ *τους αφορά και αλληλεπιδρά* με τη ζωή και τις αξίες τους. Όμως, η σημερινή πραγματικότητα χαρακτηρίζεται από την ανάδυση επιμέρους πολιτικών, πολιτιστικών και άλλων ταυτοτήτων, προβάλλοντας ένα πρότυπο δημοκρατικής πολιτικής, στο οποίο ο πολιτικός φιλελευθερισμός συναντά τη ρεπουμπλικανική παράδοση. Υπό αυτό το πρίσμα, η φιλελεύθερη ρεπουμπλικανική προσέγγιση της ΕΕ επισημαίνει ότι, αντί να περιοριζόμαστε στα κληρονομημένα εθνικά όρια αναφορικά με τη διαπίστωση των επιμέρους οντοτήτων που συγκροτούν το ευρωπαϊκό σύστημα διακυβέρνησης, μπορούμε να επιχειρήσουμε την αξιοποίηση της πολυπλοκότητας των νέων συλλογικοτήτων και ταυτοτήτων: ένας σύνθετος λειτουργικός και όχι εδαφικός ομοσπονδισμός, συμπληρωμένος με την προσθήκη νέων κριτηρίων που αφορούν την πολιτική των ταυτοτήτων και της αναγνώρισης.

Με άλλα λόγια, η σημασία του φιλελεύθερου ρεπουμπλικανικού προτύπου για την ευρωπαϊκή πολιτεία αφορά, α) τη δομική και ποιοτική προσέγγιση της ελευθερίας ως μη-κυριαρχίας, β) τη συμμετοχική έμφαση της ρεπουμπλικανικής παράδοσης, γ) τη θεωρία των μεικτών τύπων διακυβέρνησης και τις ανάλογες θεσμικές ρυθμίσεις, και δ) την πλουραλιστική και πολυπολιτισμική ποιότητα της ίδια της φιλελεύθερης ρεπουμπλικανικής προσέγγισης (Lavdas 2000, Lavdas 2001). Στο πλαίσιο αυτό, το ρεπουμπλικανικό πρότυπο εστιάζεται σε έναν κανονιστικό-αναλυτικό συνδυασμό. Με την κανονιστική του διάσταση, εγκαλεί την πολιτική πράξη αναφορικά με το έλλειμμα που παρουσιάζεται ως προς τις ρεπουμπλικανικές αξίες της ευρωπαϊκού

πολιτικού πολιτισμού (δομική έννοια της ελευθερίας, έννοιες συμμετοχής) αλλά και ως προς τους θεσμούς εγγύησης των αξιών αυτών. Παράλληλα, συνεχίζοντας μια μεγάλη παράδοση ανάλυσης των μεικτών πολιτευμάτων, επισημαίνει την συνύπαρξη δημοκρατικών, τεχνοκρατικών και ολιγαρχικών στοιχείων στην εξελισσόμενη ευρωπαϊκή πολιτεία. Το φιλελεύθερο ρεπουμπλικανικό πρότυπο και η έννοια της ελευθερίας ως απουσίας συνθηκών κυριαρχίας μπορεί να εμπνεύσει τη διερεύνηση πολλών πτυχών της διακυβέρνησης στην ΕΕ (Stephanou και Nocolacopoulou 2007).

Το «Κοινόν των Ευρωπαίων»

Η σημερινή ΕΕ αποτελεί ήδη έναν καινοφανή -«μεταεθνικό» κατά Habermas-αστερισμό, συμπολιτειακής και, συνεπώς, πολυαρχικής, φύσης, κινούμενο εκτός των παραδοσιακών μορφών κρατικής οργάνωσης, αλλά διαθέτοντας αρκετές από τις ιδιότητες ενός σύγχρονου κράτους (Χρυσόχου 2005). Αυτή η θεωρητική απεικόνιση του ευρωπαϊκού μορφώματος επισημαίνει ότι έχει ήδη αποκτήσει όλα τα βασικά στοιχεία ενός νέου πολιτικού συστήματος χωρίς να ταυτίζεται με τα γνώριμα κρατικά μορφώματα (Λάβδας 2006). Πρόκειται για ένα «πολιτικό σύστημα χωρίς κράτος» (Quermone 2005) ή για μια μορφή πολιτικού συστήματος που «σηματοδοτεί τις απαρχές μιας νέας ιστορικής περιόδου στην εξέλιξη των πολιτικών θεσμών» (Λάβδας, Μενδρινού και Χατζηγιάννη 2006). Η γεφύρωση ανάμεσα σε διαφορετικά ρεύματα σκέψης υποβοηθά τη βαθύτερη διερεύνηση του υβριδικού χαρακτήρα της ΕΕ. Αλλά σε τι συνίσταται το θεσμικό περιεχόμενο, το πολιτικό υλικό της νέας ευρωπαϊκής πολιτείας; Μπορούμε να αξιοποιήσουμε την προσέγγιση του Habermas (1996) περί «συνταγματικού πατριωτισμού» (μια διακριτή μορφή πολιτικής ενότητας συγκροτούμενης, όχι στη βάση ενός κλασικού *Volksnation* ή *Staatsnation*, αλλά ενός *Buergernation*, δηλαδή ως συντεταγμένης κοινότητας πολιτών υπερήφανων για τους θεσμούς και τις αξίες του δημοκρατικού πολιτικού πολιτισμού που τους ενώνει) χωρίς να δεσμευτούμε ως προς την πιθανότητα διαμόρφωσης μιας ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας, και επιφυλασσόμενοι ως προς το περιεχόμενο (πολιτικό ή άλλο) των κοινών δημοκρατικών «τόπων» που συγκροτούν μια ευρωπαϊκή πολιτικότητα.

Παρατηρούμε σήμερα τη συνύπαρξη μιας ποικιλίας δημόσιων σφαιρών που μετεξελίσσονται, μέσα από σύνθετες αλληλεπιδράσεις των υλικών και ιδεατών παραγόντων που διαμορφώνουν τη φύση της ευρωπαϊκής διακυβέρνησης. Μπορούμε έτσι να προσεγγίσουμε τον ευρωπαϊκό πολιτικό χώρο ως σύνολο διαφορετικών σφαιρών, στο οποίο τα στοιχεία «πολυσφαιρικής» συνδυάζονται με στοιχεία

κοινών σημείων αναφοράς (Lavdas και Chryssochoou 2006). Αυτές ακριβώς τις κοινές αναφορές σε ζητήματα που αφορούν τόσο τη ζωή και εργασία όσο και την άμεση πολιτικότητα (προδιάθεση για και δυνατότητα εμπλοκής στα κοινά) επιχειρούν να ενισχύσουν οι ρεπουμπλικανικές προσεγγίσεις σε επίπεδο πολιτικής κουλτούρας και θεσμικού σχεδιασμού. Μέσω αυτών των κοινών αναφορών διαμορφώνεται, αν και διστακτικά, μια νέα μορφή μεταεθνικής πολιτικής ένωσης, ενός «Κοινού των Ευρωπαίων». Μιας διακριτής αλλά και πολυσήμαντης ευρωπαϊκής πολιτικότητας, η οποία μορφοποιείται σε ένα μεικτό πολιτειακό μόρφωμα, οικοδομείται επάνω στα κοινά σημεία αναφοράς των ευρωπαίων πολιτών και των συλλογικοτήτων τους, και αναπτύσσεται σε ένα περιβάλλον ποικιλομορφίας και έντονων αλληλεπιδράσεων. Μια συγκεκριμένη μορφή πολυπολιτισμικής συνύπαρξης που τιμά τις διαφορετικές πολιτισμικές παραδόσεις όχι λόγω της κληρονομημένης εγκυρότητάς τους αλλά λόγω της εγγενούς δυνατότητάς τους να διευρύνουν τις ελεύθερες επιλογές των ατόμων εφόσον ασκούνται σε ένα πλαίσιο που εγγυάται το διαδικαστικό σεβασμό αυτών των επιλογών (civic polyculturalism) συνταιριάζεται αρμονικά με τη λογική της νεο-ρεπουμπλικανική πολιτικότητα (Lavdas και Chryssochoou 2007). Στη διαδικασία αυτή, σημαντικό ρόλο δύναται να παίξει η πολιτική παιδεία, εφόσον είναι σε θέση να προετοιμάσει τους πολίτες για τη νέα, σύνθετη ευρωπαϊκή πραγματικότητα (Chryssochoou 2007). Ειδικότερα, η πολιτική παιδεία, προσανατολισμένη στα ρεπουμπλικανικά πρότυπα και τις αξίες που απορρέουν από την *caritas Republicae*, δύναται να παίξει έναν ιδιαίτερα κρίσιμο ρόλο, με την προϋπόθεση, βεβαίως, ότι είναι σε θέση να εγγράψει στις βασικές μέριμνες της και μια σειρά νέων δημόσιων αρετών που σχετίζονται με το σύνθετο και πολυπολιτισμικό περιβάλλον (Honohan 2006).

Ροές

Όπως ακολούθησε την «Πρώτη Ευρώπη» του Hallstein (1958-66) (με έντονες τάσεις λειτουργικού ομοσπονδισμού) η «Δεύτερη Ευρώπη» του (μετέπειτα προέδρου) Dohrendorf (1969-74) (ως μια πιο ευνοϊκή εκδοχή του διακυβερνητισμού), την οποία με τη σειρά της αντικατέστησε η κατά Taylor «Τρίτη Ευρώπη» (1974-97) (μια σχέση συμβίωσης μεταξύ συλλογικότητας και μερών), έτσι και αυτή δίνει τη θέση της σε μια «Τέταρτη Ευρώπη» που χαρακτηρίζει τη μετάβαση «από τη κυριαρχία στη συναρχία», σε ένα πλαίσιο διαμόρφωσης πολιτείας. Η πορεία της ενοποίησης εμφανίζει σήμερα έντονους βαθμούς πολιτικοποίησης, διευκολύνοντας την ανάδυση ενός νέου ενοποιητικού κύκλου. Το παρόν στάδιο, αν και παραμένει κρατοκεντρικής

έμπνευσης, συνδέεται με την κανονιστική αντίληψη του συναινετικού προτύπου, αποτελώντας ένα ακόμη βήμα προς μια πιο συνεκτική ευρωπαϊκή πολιτεία. Η σύντομη αυτή ταξινόμηση των διαφορετικών σταδίων της ενοποίησης μας βοηθά να συνδέσουμε τα όρια της ευρωπαϊκής διαδικασίας με την προοπτική που ανοίγει η Τέταρτη Ευρώπη, γεφυρώνοντας την απόσταση μεταξύ των προσεγγίσεων που ευνοούν την κρατική αναλογία (τη διείσδυση πολιτειακών νορμών στη μελέτη της ενοποίησης) και αυτών που εστιάζονται στη μοναδικότητα της ΕΕ (ως νέας πολιτειολογικής κατηγορίας, κάτι το οποίο αναφέρεται ως το πρόβλημα n=1). Αποτέλεσμα αυτής της «συνάντησης» είναι η διερεύνηση της υβριδικής φύσης της ΕΕ, επαναφέροντας στη σχετική συζήτηση τις σύγχρονες μεταλλάξεις της κυριαρχίας.

Η οντολογική διερεύνηση της ΕΕ αναδεικνύει, έτσι, ένα νέο είδος πολιτικής οργάνωσης και δικαιοταξίας, το οποίο τροφοδοτείται τόσο από τις συνιστώσες του διεθνούς δικαίου (διαφυλάσσοντας τις συστατικές κρατικές ταυτότητες), όσο και του συνταγματικού δικαίου (προσομοιάζοντας τις παραδοσιακές διαδικασίες πολιτειακής συγκρότησης), παράγοντας ένα «κοινό δίκαιο», δεσμευτικό των συστατικών μερών. Αποτελεί ένα νέο συμπολιτειακό μόρφωμα, ο θεσμικός και λειτουργικός δυισμός του οποίου έγκειται στη σύμπραξη διαφορετικών πηγών δικαίου και στην ανασύνθεση της ικανότητας των συγκυρίαρχων δρώντων να θεσμοθετούν από κοινού δυναμικά καθεστώτα πολιτικής συνδιάθεσης. Η απεικόνιση του ευρωπαϊκού μορφώματος ως «ένωσης πολιτειών», εμπνευσμένη από την εύστοχη πολιτειολογική ερμηνεία του Τσάτσου, επιβεβαιώνει τον ενδημικό δυισμό της ΕΕ, διαφωτίζοντας νέες οντολογικές ιδιότητες υπό το πρίσμα της διεθνούς κανονιστικής θεωρίας. Τόσο οι κρατοκεντρικές θεωρήσεις περί συναινετικής συνομοσπονδίας και συμπολιτείας (και παλαιότερα, των συστημάτων ομόνοιας), όσο και η συναρχική προσέγγιση, συγκλίνουν στη θέση ότι η ΕΕ δεν εδράζεται εννοιολογικά σε μια *terra incognita* -ανάμεσα σε ένα διεθνή οργανισμό και σε μια υπερεθνική αρχή- αλλά εκφράζουν σαφείς απόψεις γύρω από τη φύση της ΕΕ ως θεσμοθετημένου και πολυαρχικού συστήματος ανοικτών κρατών.

Αυτή η παρατήρηση αιτιολογεί τη χρήση του όρου «μεταδιακυβέρνηση», ευνοώντας την απο-ιεράρχηση της πολιτικής διαδικασίας, όχι όμως και την απο-εθνικοποίηση της σύγχρονης κυριαρχικής κρατικότητας στην Ευρώπη. Στη λογική του ευρωπαϊκού συστήματος συνδιάθεσης που διέπεται από συνθήκες σύνθετης αλληλεξάρτησης, η μεταδιακυβέρνηση, ως κατευθυντήρια αρχή ανάπτυξης οριζόντιων, μη-ιεραρχικών σχέσεων ανάμεσα σε συγκυρίαρχους δρώντες, συμβάλλει στη διαμόρφωση μιας μεταβεσφαλιανής πολιτικής τάξης. Αν και η σημερινή

συμπολιτειακή φύση της ΕΕ παραπέμπει ενδεχομένως σε μια «νεο-μεσαιωνική» αρένα διακυβέρνησης, το βέβαιο είναι ότι η εποχή των αναγνωρίσιμων δομών ισχύος στην Ευρώπη έχει παρέλθει προ πολλού. Το κεντρικό συμπέρασμα είναι ότι τα κράτη επιλέγουν να συμμετάσχουν σε εξελιγμένα συστήματα κυριαρχικής συνδιάθεσης θεωρώντας ότι μέσα από αυτή τη συμμετοχή διασφαλίζουν ή ακόμη και ενισχύουν την αυτονομία τους. Ιδωμένη ως μια συστηματική προσπάθεια εκλογίκευσης της διαλεκτικής σχέσης -κυρίως των ποικίλων αντινομιών της- ανάμεσα στη διατήρηση της αυτονομίας των μερών και την επίτευξη θεσμοθετημένων συλλογικών δράσεων (με ό,τι αυτές συνεπάγονται για την τυπική ή ουσιαστική περιστολή της λειτουργικής αυτονομίας των κρατών), προβάλλει η εικόνα ενός κανονιστικού κρατοκεντρισμού, που εκλαμβάνει τη θεσμοθέτηση διαδικασιών συνδιαμόρφωσης πολιτείας μεταξύ εθνικών και ευρωπαϊκών δομών ως μέρος της εξέλιξης του ευρωπαϊκού δημόσιου πολιτισμού, αλλά και ως δύναμη θεμελιωδών αλλαγών στο εσωτερικό του κράτους. Ο ρόλος αυτός είναι πιο σύνθετος τόσο από τη «διάσωση του εθνικού κράτους», σε όρους Milward, όσο όμως και από τη μακροπολιτική προσέγγιση του Wessels περί «σύζευξης» μεταξύ πολλαπλών πεδίων άσκησης δημόσιας πολιτικής. Παραπέμπει σε μια μοναδική συγκυρία -σε μια «κοινοπραξία κυριαρχιών»- που επίσης ξεπερνά την παλαιότερη θέση των Keohane και Hoffmann περί «οριζόντιας σύναξης κυριαρχιών».

Η φιλελεύθερη ρεπουμπλικανική θεώρηση αντιλαμβάνεται την εξέλιξη της ευρωπαϊκής πολιτείας σε «στοχαστικούς» παρά σε γραμμικούς όρους και αναγνωρίζει το πλαίσιο μέσα στο οποίο κινούνται οι δυνάμεις της ενοποίησης και της αυτονομίας, ενώ κρίνεται από τις δυνατότητες που η ίδια η ενοποίηση παρέχει για τη δημιουργία μιας διάχυτης μετακρατικής τάξης, απορρίπτοντας κάθε τελεολογική προβολή της ΕΕ. Με τον τρόπο αυτό, προσφέρει μια ευέλικτη ερμηνεία των ροών (και των ορίων) της κοινής πολιτικής συγκρότησης, ενώ παράλληλα ευνοεί «πολλαπλές ευέλικτες ισορροπίες», στη βάση ότι οι συστημικές ιδιότητες της ενοποίησης καθορίζουν αλλά και επηρεάζονται από το εύρος και την ποιότητα της συμμετοχής των συστατικών μερών, τους τρόπους διαχείρισης των κυριαρχιών τους, και την εντατικοποίηση των κοινών θεσμοθετήσεων για την επίτευξη κοινών στόχων. Χωρίς να επιδιώκει την απλούστευση μιας εξόχως σύνθετης ευρωπαϊκής πραγματικότητας με απροσδόκητες συχνά συνέπειες για τις τάσεις εξέλιξης του γενικού συστήματος, το εν λόγω πρότυπο διακυβέρνησης εντάσσει στη λογική της ενοποίησης νέα κίνητρα για τη θέσπιση κοινών κανόνων και την παραγωγή συλλογικών ρυθμίσεων στα μέλη της ευρωπαϊκής

συμπολιτείας, μετατοπίζοντας έτσι το κέντρο βάρους από τις συμβατικές ιεραρχικές αντιλήψεις περί διακυβέρνησης σε νέες μορφές πολιτικής συγκυριότητας.

Ενώ λοιπόν η ΕΕ παραμένει για αρκετούς, κατά την έκφραση του Delors, *un objet politique non-identifié*, η δυναμική της κινείται μεταξύ της πολιτικής φιλοδοξίας να μετεξελιχτεί σε μια πιο συνεκτική πολιτεία και ενός νέου κρατοκεντρισμού, που υποστηρίζει ότι, αν και η ΕΕ κινείται στη σφαίρα μιας ασαφούς συνομοσπονδίας, η νέα διαλεκτική μεταξύ κυριαρχίας και ενοποίησης δεν κατάφερε να οδηγήσει σε ρητές καταστατικές δεσμεύσεις για μια κοινή στρατηγική εκδημοκρατισμού. Αν και η συνταγματική προοπτική της Ευρώπης ενίσχυσε αρχικά τις προσδοκίες για μια κοινή πολιτική ταυτότητα, οι εξελίξεις ανέδειξαν τα ίδια τα όρια διαμόρφωσης πολιτείας. Συνολικά, η ποιοτική μετάβαση της ΕΕ σε δημοκρατία προϋποθέτει τη διεύρυνση της δημόσιας συμμετοχής στα ευρωπαϊκά κοινά και την παράλληλη ενθάρρυνση νέων μορφών δημοκρατικού συνταγματισμού για τη συγκρότηση μιας γνήσιας πολιτείας.

Συμπέρασμα

Χωρίς να συγκροτεί μια κυρίαρχη πολιτεία, η ΕΕ αναδεικνύει σήμερα μια νέα μορφή ενότητας, που όμως χρειάζεται διεύρυνση της δημόσιας συμμετοχής (Chrysochoou 2001, Χρυσόχου 2005). Στο επίπεδο της κανονιστικής πολιτικής θεωρίας, η νέα πραγματικότητα (που εν μέρει διαπιστώνεται, εν μέρει κυοφορείται) αξιώνει νέες προσεγγίσεις για την ανάλυση των όρων και των στοιχείων νομιμοποίησης της ΕΕ ως σύνθετης πολιτείας (Λάβδας και Χρυσόχου 2004, Lavdas και Chrysochoou 2006). Άλλωστε, μια από τις βασικές λειτουργίες της πολιτικής θεωρίας υπήρξε πάντα και αυτή της πολιτικο-συστημικής νομιμοποίησης. Οφείλει, όμως, η θεωρητική συζήτηση να διατηρήσει σταθερή την προσήλωση της στην αρχή της διεπιστημονικότητας και να παραμείνει ανοικτή στην αναζήτηση αναστοχαστικών θέσεων για την κατανόηση της σύνθετης ευρωπαϊκής πολιτείας. Εν μέσω μιας ριζικής αναδιάρθρωσης της συζήτησης για την προσέγγιση της ΕΕ ως υβριδικού πολιτικού μορφώματος, η διεργασία συγκρότησης ενός «Κοινού των Ευρωπαίων» με νεο-ρεπουμπλικανικούς όρους θα συνεχίσει να αποτελεί κεντρικό ζητούμενο για την ποιοτική μετάβαση της ΕΕ από ένα κρατοκεντρικό σχέδιασμα σε μια δημοκεντρική πολιτική συγκρότηση. Με άλλα λόγια, σε μια διακριτή πολλαπλότητα κοινών δημοκρατικών τόπων.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Bevir, M. (2006), «Political Studies as Narrative and Science, 1880-2000», *Political Studies*, 54(3).
- Chrysochoou, D. N. (2001). *Theorizing European Integration*. London: Sage.
- Chrysochoou, D. N. (2007). *Greece's Contribution to Education for Democratic Citizenship*. Athens: Hellenic Ministry of National Education and Religious Affairs.
- Habermas, J. (1979), «Legitimation Problems in the Modern State», στο J. Habermas, *Communication and the Evolution of Society*, Boston: Beacon Press.
- Habermas, J. (1996), «The European Nation State - Its Achievements and Its Limits. On the Past and Future of Sovereignty and Citizenship», στο G. Balakrishnan και B. Anderson (επιμ.), *Mapping the Nation*, London: Verso.
- Honohan, I. (2006). 'Educating Citizens', in I. Honohan and J. Jennings, eds. *Republicanism in Theory and Practice*. London: Routledge.
- Honohan, I. and Jennings, J. (2006). 'Introduction', in I. Honohan and J. Jennings, eds. *Republicanism in Theory and Practice*, London: Routledge.
- Lavdas, K. A. (2000). *Mixed Government and Fragmentation in the European Polity: A Republican Interpretation*, UWE Papers in Politics No. 6, February.
- Λάβδας, Κ. Α. (2001), «Η Ελευθερία ως Μη-Κυριαρχία και η Υπεράσπιση της Πολιτικής: Η Νέο-Ρεπουμπλικανική Προοπτική», *Επιστήμη και Κοινωνία*, 5/6.
- Lavdas, K. A. (2001), «Republican Europe and Multicultural Citizenship», *Politics*, 21(1).
- Λάβδας, Κ. Α. (2006), «Νόρμες και διάχυτη αμοιβαιότητα στην πολιτική κουλτούρα των διεθνών σχέσεων: Μαθήματα από την ευρωπαϊκή πολιτική», στο Δ. Κ. Ξενάκης και Μ. Ι. Τσινιτσιζέλης (επιμ.), *Παγκόσμια Ευρώπη; Οι Διεθνείς Διαστάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Λάβδας, Κ. Α., Μενδρινού, Μ. και Χατζηγιάννη, Ε. (2006), «Παραγωγή Πολιτικής και Ομάδες Συμφερόντων στην Ευρωπαϊκή Ένωση», στο Κ. Α. Στεφάνου, Μ. Ι. Τσινιτσιζέλης (επιμ.), *Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές: Ενοποιητική Δυναμική, Δικαιοταξία και Διακυβέρνηση*, 2^η έκδοση, Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Λάβδας, Κ. Α. και Χρυσόχου, Δ. Ν. (επιμ.) (2004), *Ευρωπαϊκή Ενοποίηση και Πολιτική Θεωρία: Η Πρόκληση του Ρεπουμπλικανισμού*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Λάβδας, Κ. Α. και Χρυσόχου, Δ. Ν. (2005), «Το Μέλλον της Ευρωπαϊκής

Δημοκρατίας: Ευρωπαϊκή Πολιτική και Πρότυπα Δημοκρατίας», *Πολιτική Επιστήμη*, 1.

- Lavdas, K. A. και Chrysochoou, D. N. (2006), «Public Spheres and Civic Competence in the European Polity: A Case of Liberal Republicanism?», στο I. Honohan και J. Jennings (επιμ.), *Republicanism in Theory and Practice*. London: Routledge.
- Lavdas, K. A. και Chrysochoou, D. N. (2007). ‘A Republic of Europeans: Civic Unity in Polycultural Diversity’, στο L. Bekemans *et al.* (επιμ.), *Intercultural Dialogue and Citizenship: Translating Values into Actions*, Venice: Marsilio.
- Olsen, J. P. (2000), «How Then Does One Get There?», στο C. Joerges, Y. Mény και J. H. H. Weiler (επιμ.), *What Kind of Constitution for What Kind of Polity?*, Badia Fiesolana, FI: European University Institute.
- Pettit, P. (1997), *Republicanism: A Theory of Freedom and Government*, Oxford: Oxford University Press.
- Quermonne, J. L. (2005), *Το Πολιτικό Σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Πρόλογος Γ. Κοντογιώργη, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Stephanou, C. και Nicolacopoulou, I. (2007), «Governing a Multicultural Europe: Policy Challenges and Responses», στο L. Bekemans *et al.* (επιμ.), *Intercultural Dialogue and Citizenship: Translating Values into Actions*, Venice: Marsilio.
- Τσάτσος, Δ. Θ. (2001), *Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία: Για μια ένωση λαών με ισχυρές πατρίδες*, Αθήνα: Καστανιώτης.
- Τσινισιζέλης, Μ. Ι. (2001), *Quo Vadis Europa?*, Αθήνα: Σμυρنيωτάκης.
- Χρυσόχου, Δ. Ν. (2005), *Για μια ευρωπαϊκή res publica*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Χρυσόχου, Δ. Ν. (2006), *Δοκίμιο για τη Διεθνή Θεωρία: Νέες Μορφές Κυριαρχίας και Συναρχίας*, Αθήνα: Παπαζήσης.